

מאמרי הגות וצפונות בפרד"ס התורה בעמק הפרשה

פרשת לך לך

מאת
משה בכמה"ר עזרא בצרי

שנת התשפ"ג

בהראם – באברהם

יחיד אב המון פתאם פכוּכב וְרַח. מאור פשדים להאיר בחשף
פעסד הפרת בשורף פעלו. ולעת שכחו לכוּב חקרת
מסדר העבודה

"מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו, יתן לפניו גוים ומלכים ירד, יתן כעפר חרבו פקש נדף קשתו.
ירדפם יעבור שלום ארח ברגליו לא יבוא"¹.

פסוקים אלו הנאמרים בהפטרת השבוע, נדרשים על אברהם אבינו עליו השלום:²

'לדוד מזמור נאם ה' לאדני שב לימיני עד אשית איביך הדם לרגליך'³. זה שאמר הכתוב: 'מי העיר
ממזרח צדק'.

ישנים היו אומות העולם מלבוא תחת כנפי השכינה, ומי העירן לבוא לחסות תחת כנפי השכינה?
אברהם, שנאמר: 'מי העיר ממזרח'.

ואל תאמר לזה בלבד, אלא אף הצדקה היתה ישנה, והעירה אברהם.
וכיצד עשה אברהם?

עשה לו פונדק, ופתח לו פתחים לכל רוח, והיה מקבל העוברים והשבים, שנאמר:⁴ 'ויטע אשל
בבאר שבע'.

אמר רבי עזריה: מהו אש"ל? אכילה שתייה לוייה. הוי 'צדק יקראהו לרגלו'.

דבר אחר: צדיקו של עולם מלוה אותו, ואימתי, כשבא לעשות מלחמה עם אמרפל וחבריו,
שנאמר: 'יתן כעפר חרבו'.

מהו 'כעפר'? רבי יהודה ורבי נחמיה: רבי יהודה אומר, אברהם היה נוטל עפר וזורק עליהם והיה
נעשית חרבות, ונוטל קש וזורק ונעשה קשת וחצים.

אמר לו רבי נחמיה, אם כן עקרת את המקרא, אין כתוב, עפר וקש. אלא, 'כעפר' 'כקש'. מהו
'כקש'? שהיה זורק אמרפל חרבות ונעשים כעפר, זרק חצים ונעשים כקש. 'ירדפם...'
מהו 'אורח ברגליו לא יבוא'?

כשבא לרדוף אחריהם נקפצה לו הארץ לפניו. ויש אומרים, שלשה מלין היתה פסיעתו של אברהם,
ויש אומרים שנים, אבל כשבא לא קפצה לפניו הארץ. הוי 'אורח ברגליו לא יבוא'.

רבי יהודה הכהן בר אבין בשם רבי ביבי: תינוק הולך בביתו, רגליו מתלכלכות בעפר, אפילו כן,
לא נתלכלכו רגליו של אברהם. 'הוי אורח ברגליו לא יבוא'.

אמר רבי אלעזר בן פדת בשם רבי יוסי בן זימרא: מהו 'אורח ברגליו', כיון שהרג אברהם כל אותן
האוכלוסין, נקפו לבו ואמר, אי אפשר שלא היה בהם צדיק.

אמר לו הקדוש ברוך הוא, אברהם, לא יבוא ברגליך לכלוך עוון, זה 'אורח ברגליו'.

¹ ישעיה מא, ב-ג. ובהמשך בפסוק ח' נזכר שמו של אברהם: "ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך ורע אברהם
אחבי".

² מדרש תהלים קי.

³ תהלים קי, א.

⁴ בראשית כא, לג.

ומי עשה כל המלחמות, אפשר בשמנה עשר ושלוש מאות נלחם כנגד כולם?
אמר רבי יוחנן בנו של רבי יוסי: והלא לא היה עמו אלא עבדו אליעזר שכן עולה חשבוננו.⁵
ומי עשה כל המלחמות? הקדוש ברוך הוא, שאמר לו 'שב לימיני' – שב, ואני עושה לך מלחמה.
ואף על פי שאינה כתובה כאן, פירשה דוד, שנאמר: 'נאם ה' לאדוני שב לימיני'. וכן הוא אומר
למשיח: ⁶ 'והוכן בַּחֶסֶד כֶּסֶף וַיֵּשֶׁב עָלָיו בְּאֶמֶת'.
אמר הקדוש ברוך הוא: הוא 'יֵשֶׁב', ואני אעשה מלחמה! לך, 'וישב עליו באמת'.
ומה עלינו לעשות?
לקרות ולשנות בתורה שנקראת אמת: ⁷ 'אמת קנה ואל תמכור'. 'הוי וישב עליו באמת'.

רואים ממדרש זה שכאשר אנחנו יושבים והוגים בתורה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, הקדוש
ברוך הוא עושה את כל העבודה בשבילנו.
אפשר לנצח במלחמה עם עפר בלבד, שהופך להיות כחומר כימי מכלה, ואפשר לצאת עם תלמיד
אחד בלבד ולנצח במלחמה.
עם אברהם העולם נכנס למושגים חדשים. עד עתה היה בראשית - נח. כלומר, אלפיים שנה של
תוהו, בהם העולם היה שרוי במעין תרדמה ומנוחה. מעתה 'לך לך', הכל מתחיל להתנועע לכוון
של תכלית הבריאה, לאלפיים שנה של תורה, אל תקרי 'בהבראם' אלא באברהם.⁸

כמה פעמים נזכר אברהם במקרא? כמנין שנותיו 175 בדיוק!⁹ וחייו נחלקים לשתי חטיבות, מלפני
הציווי 'לך לך', ולאחר מכן כפי שנראה בפרשה.

הפרשה פותחת במילים:

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם לֵךְ לְךָ מֵאֲרָצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ. וְאֶעֱשֶׂךָ לְגוֹי
גָּדוֹל וְאַבְרָכְךָ וְאֶגְדְּלָהּ שְׁמֶךָ וְהָיָה בְּרָכָה. וְאַבְרָכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלְלֶיךָ אָאֵר וְנִבְרָכוּ בְּךָ כָּל מְשֻׁפָּחֵת
הָאָדָמָה".¹⁰

⁵ ראה בראשית רבה מד, ט. אליעזר בגימטריה שי"ח וככתוב (בראשית יד, יד 'וירק את חניכיו ילידי ביתו שמנה
עשר ושלוש מאות' – וכן עולה מנין ויר"ק עם שתי המילים 'את חניכיו' – 318. ועיין ברבינו בחיי שיצא עם כל
ילידי ביתו, שאין מקרא יוצא מידי פשוטו, אלא שלאחר שנזדרזו למלחמה מיעטן וריקנן, וצוה שיחזרו כל
החוטאים, כדין תורה להכריז שכל הירא ורך הלבב ישוב, ונשאר הוא ואליעזר לבדו. ובזה מובן מדוע אליעזר
נחשב כשקול כמנין זה.

⁶ ישעיה טז, ה.

⁷ משלי כג, כג.

⁸ בראשית רבה יב, ט.

⁹ חמישים פעם זכר בשמו הראשון אברם, ועוד שש פעמים בתוספת אות השימוש ל', ועוד שלוש פעמים בתוספת
האות ו', ופעם אחת בתוספת האות ב', ופעם אחת בתוספת שתי האותיות ו' ול'. נמצא שמופיע בסך הכל ששים
ואחת פעמים, ובאותיות השימוש לבו, שה' מצא את לבבו נאמן לפניו.

ואברהם לבד מופיע 139 פעמים. ועוד 27 פעמים לאברהם, 8 פעמים ואברהם, ופעם אחת בלבד מאברהם. ואותיות
השימוש הם מול, שהוא הראשון שנצטוו למול, ולאחר שנימול נוספה לו האות ה'. נמצא שבסך הכל נזכר 175
פעמים בכל התנ"ך ועולה בדיוק כמנין שנותיו, והוא פלא!

כעין זה מצאנו אצל יוסף שנזכר השם יוסף בכל חומש בראשית - העוסק מלידתו ועד פטירתו - יוסף פעמים.
הפעם הראשונה שבה נזכר שמו של יוסף היא בלידתו: ⁹ "וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יוֹסֵף לְאֹמֶר יוֹסֵף ה' לִי בֵּן אַחֵר". יש לשים
לב לך שתמיד נזכר השם יוסף במקרא בצורה מלאה. ולכן כשהפסוק מציין כאן את הסיבה שרחל קראה לו בשם
זה 'לאמר יוסף ה' לי בן אחר' תיבת יוסף חסרה, להבדילה מהשם עצמו. והפעם המאה חמישים ושש, שהיא הפעם
האחרונה בחומש בראשית שנזכר שמו של יוסף, היא בפסוק: ⁹ "וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן מֵאָה וָעֶשְׂרִים וַיָּנֹחַ אֶתוֹ וַיִּישָׂם
בְּאֵרוֹן בְּמִצְרַיִם".

¹⁰ בראשית יב, א-ג.

אות הגאולה של אברהם – ך

הפרשה פותחת בציווי הקדוש ברוך הוא לאברהם: 'לך לך מ...'.
לאן ללכת? למקום לא מוגדר, 'אל הארץ אשר אראך'. לא נתפרש לו להיכן. וזה כבר נסיון גדול
להתחיל לצעוד ליעד נעלם בלתי ידוע.
תיבת 'לך' נראית כמיותרת, ופירש רש"י: 'לך לך' - לטובתך והנאתך.

אמנם אפשר גם לומר, שזו התשובה לאן ללכת – 'לך' ¹¹. תתחיל במסע לגילוי העצמי!
אל תחפש את עצמך במקומות אחרים. אתה הוא הכתובת. הוא אינו אומר לו להיכן ללכת, אלא
לעצמו. שיהיה ויתנהג כפי שהוא מבין בדעתו לאחר חקירות ודרישות של מי הוא בעל הבירה? ¹²

הוא מצווה להשתחרר מכבלי הסביבה הפגאנית של עובדי האלילים, החושבים רק על עצמם
ואנוכיותם, ולא מעניין אותם כלל מי ברא אלה? לשם מה? לשם מי? מה תכלית הבריאה
המופלאה הזו?

הם רק אוכלים ושותים ונהנים מכל הטובה והברכה ללא כל חשיבה עצמית לתור ולדרוש לדעת
מה ומי מסתתר מאחרי כל הפלא הגדול הזה. חידת היקום ותכליתו לא תופסת אצלם מקום, כי
אם נהנתנות לשמה.

אמנם היו צדיקים עד אברהם, כמו שם ועבר, מתושלח, חנוך, נח ועוד, אבל הם היו צדיקים
לעצמם. הם לא יצאו לעולם בקריאת קודש לפרסם את שם אלהותו יתברך.

אברהם היה הראשון שהרים את הכפפה, והחל לתור ולדרוש מעצמו לחפש את בורא עולם.
כשגילה אותו, כשהציץ עליו בעל הבירה, יצא להעיר ולהאיר את כל העולם מתרדמתו לעבוד את
ה'. ¹³

הוא התחיל מנקודת אפס. העולם כולו מעבר אחד, והוא מעברו השני.
לא קל לצאת נגד כל העולם ולשבור מוסכמות, לעמוד בעשרה נסיונות קשים ולהתגבר על כל
קושי, למרות כל המניעות המפריעות לו לעבוד את בוראו כראוי.

מובא בחז"ל: ¹⁴

שהאותיות מנצפ"ך מורות על הגאולות, כסדר האותיות הכפולות כמנפ"ץ:

כ"ך – אברהם – גאולתו מאור כשדים, שנאמר: "לך לך מארץ צד".

מ"ם – יצחק – גאולתו מיד פלשתים, שנאמר: ¹⁵ "לך מעמנו פי עצמת ממנו מאד".

נ"ן – יעקב – גאולתו מיד עשיו, שנאמר: ¹⁶ "הצילני נא מיד אחי מיד עשו".

פ"ף – גאולת מצרים – "פקד פקדתי אתכם". ¹⁷

¹¹ ראה זוהר לך לך עז, ב: "אמר רבי אלעזר: 'לך לך' לגרמך, לאתקנא גרמך, (לאתקפא) לאתקנא דרגא דילך".

¹² ראה בראשית רבה לט, א: רבי יצחק פתח (תהלים מה, יא) 'שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך',
אמר רבי יצחק: משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום, וראה בירה אחת דולקת. אמר, תאמר שהבירה זו בלא
מנהיג? הציץ עליו בעל הבירה, אמר לו, אני הוא בעל הבירה, כך לפי שהיה אבינו אברהם אומר, תאמר שהעולם
הזה בלא מנהיג, הציץ עליו הקדוש ברוך הוא ואמר לו אני הוא בעל העולם, (שם יב) 'ויתאו המלך יפיך כי הוא
אדוניך', ויתאו המלך יפיך - ליפותיך בעולם, 'והשתחוי לו'. הוי ויאמר ה' אל אברהם".

¹³ ראה בראשית רבה ב, ג: אמר הקדוש ברוך הוא, עד מתי יהא העולם מתנהג באפילה, תבא האורה, ויאמר
אלהים יהי אור, זה אברהם, זהו שכתוב (ישעיה מא, ב) 'מי העיר ממזרח צדק', אל תקרא 'העיר' אלא 'האיר'.

¹⁴ פרקי דרבי אליעזר מח, ועוד מדרשים.

¹⁵ בראשית כו, טז.

¹⁶ בראשית לב, יב.

¹⁷ שמות ג, טז.

צ"ץ – הגאולה העתידה – בסוף מלכות רביעית יאמר לישראל, צמח הצמחתי לכם, שנאמר: ¹⁸ "הנה איש צמח שמו ומתחתי יצמח ובנה את היכל ה'".

מדוע גאולתו של אברהם אבינו היתה דוקא בסימן האות כ'?

שכן היה דור הכ' מאדם הראשון.

האות כ' כצורתה מסמלת כיפוף, שכן אברהם היה הראשון שהתכופף והכניע עצמו לרצון ה' ולפרסם אלהותו יתברך בכל העולם.

גאולתו של אברהם הייתה גאולה עצמית שלו עצמו, בשבילו ועבורו. שכן הוא לא היה משועבד אז תחת שלטון מסוים. גאולתו הייתה מאור כשדים, מסביבתו הטבעית, להשתחרר מכבלי עובדי אלילים שהיו שם.

זהו שנאמר לו בתחילת הפרשה ריבוי מיוחד של כפ"ץ. בשלושת הפסוקים הראשונים יש ו' פעמים אות כ' כפופה, ו"א פעמים ך' פשוטה. ביחד הם טו"ב פעמים. וטו"ב פעמים כפול כ' בגימטריה ש"ם, וכמו שאמר לו אחרי כן, 'ואברכך' – 'ואגדלה שמך'.

דבר מעניין אנו מוצאים באותיות הגאולה של אברהם, שהאות כ' הרבתי, הגדולה, ¹⁹ והאות כ' הזעירה, הקטנה, שבתנ"ך, שתיהן קשורות עם אברהם.

הכ' הרבתי מופיעה בפסוק בתהלים הרומז על אברהם: ²⁰ "וכנה אשר נטעה ימינך", כמו שכתב 'הפענח רזא' המובא בהמשך.

והקשר בין 'כנה' לאברהם, מבואר ברבנו האריז"ל, ²¹ שראשי תיבות 'כרוה צדיבי העם' הוא 'כנה', בסוד 'וכנה אשר נטעה ימינך', הוא אברהם, איש הימין, שהוא חסד, ועל ידי כן נעשית מעין. ²³

והכ' הזעירה היחידה המופיעה בתנ"ך, אף היא בהקשר לאברהם, כאמור בפסוק: ²⁴ "ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה".

כך ששתי הכפ"ץ מסמלות ומשקפות את מצבו של אברהם אבינו.

כאשר אנו מוצאים את אברהם במצב של גדלות, כשהפסוק מדבר על כך שמכנת ימינו יוצא עם שלם, האות כ' מופיעה בצורה רבתי, ואילו כאשר אברהם נמצא במצב קשה של אבלות, האות כ' היא זעירה, כי הוא שרוי עתה במצב ירוד של קטנות. ²⁵

¹⁸ זכריה ו, יב.

¹⁹ ועל כ' רבתי נוספת, עיין מנחת שי דברים כח, סח. ולחלק מן הספרים יש עוד כ' רבתי אחת בלבד בתנ"ך אצל יהושע בתיבת: "ככחי" (יהושע יד, יא).

²⁰ תהלים פ, טז.

²¹ שער הפסוקים חקת.

²² במדבר כא, יח.

²³ בסוד יסוד הנקבה, הנעשה על ידי האבות, כנזכר בפרשת וילך בזוהר.

²⁴ בראשית כג, ב.

²⁵ ה'מגלה עמוקות' בפרשת חיי שרה מבאר, שבאות כ' הזו רמז נוסף שבכה על כ' שנים שנחסרו משנותיה של שרה, שהיתה צריכה לחיות כשנותיו של יעקב קמ"ז שנים כמנין פרקי התהלים המקבילים לשנותיו. ולכן היה אברהם מצטער על הכ' שנים שנחסרו, ואלו היו שלמים, היתה מכניעה את כ"ח סט"ן, כגימטריה קמ"ז. סיבה נוספת לכ' הקטנה, משום שאברהם נשם את כאבו בלבו ולא הפגינו כלפי חוץ, כדי שלא יחשבו שמתחרט הוא על מעשה העקדה. כמו כן יודעים הם הצדיקים שהפרידה הזו, היא רק פרידה זמנית, ולכן אינם מפריזים

וראוי להביא כאן את דברי ה'פענח רזא':

ואברם בן ע"ה שנים - זהו שכתוב: 'וכנה אשר נטעה ימינך', כנ"ה בגימטריה ע"ה. לכן באה כ"ף של וכנה רבתי, לרמז לאברהם שהיה אחר כ' דורות.

והוסיף שם חתן המהר"ל: כי המזמור ההוא ידבר על שהוא יתברך גאלם, וישיבם מתוך הגליות בזכותו של אברהם, כפירוש רש"י על הפסוק: ²⁶ "עוֹרְרָה אֶת גְּבוּרָתְךָ וּלְכֵה לִישְׁעָתָה לָנוּ". (ראה ראיתי את עני עמי' - שתי ראיות הללו למה? רואה אני שהם עתידים להכעיסני, ואף על פי כן ראיתי את ענים, מפני השבועה שנשבעתי לאברהם).

וזהו הרמז 'וכנה אשר נטעה ימינך', שנשבעת בימינך לאברהם, או שהוא אשר צויתו לישיב לימינך, כעניין הכתוב: ²⁷ 'שב לימיני עד אשית אויבך הדם לרגליך', המוסב על אברהם כפירוש רש"י שם, ²⁸ וזהו מה שאמר כאן: 'ועל בן אמצתה לך', להודיע כי על אברהם יעזור איך שמוכרח הוא יתברך כביכול לגואלם בזכותו מגלותם, אמר וכנ"ה במספר שנים שהיה אברהם בגלותו, כי גם הוא הלך לגולה כענין 'בת גולים'. ²⁹

או תרמוז הכ"ף גדולה על שתגדל הכף להכתב במילואה, ויעלה מספרה מאה, (כ ועוד פ), להורות על אברהם שלמאה שנים הוליד את יצחק ונעשה ממנו לגוי גדול, ככתוב כאן, על שם זה 'ואעשך לגוי גדול', זהו כף גדולה. ³⁰

לידתו של ישמעאל קדמה לשל יצחק כדרך שהקליפה קודמת לפרי. שמו של ישמעאל (בן אברהם דוקא) מוזכר כ' פעמים בכל המקרא. ³¹

צורת האות כ' ככיפוף כף היד וכדבר הסוכך. ישמעאל בן השפחה, היה אמור לשמור על אחיו הקטן ממנו ביי"ג שנים, שהוא יורש העצר ובן הגבירה, לסוכך, לגונן ולשמור על יצחק, וכמו שבקש עליו אברהם 'לו ישמעאל יחיה לפניך', וכתוב בזהר ³² שכאשר היה בבית אברהם לא נזכר אף פעם בשמו, אלא רק 'הנער' או 'בן האמה' או 'בן הגר' או 'הילד', כי במקום שנמצא זהב לא מזכירים פסולת. והוא לא רק שלא סוכך עליו, אלא ביקש להרגו, וירה בו חיצו כמתלהלה היורה זיקים ואמר משחק אני.

בעצבות ובאבל. במיוחד בולט הדבר אצל אברהם, שהאות כ' היא אות הגאולה שלו, ולכן כאשר הכ' מופיעה אצלו בנסיבות מעציבות, אינה אלא זעירה, כאשר היא במשמעות ככי וכאב.

²⁶ תהלים פ, ג.

²⁷ תהלים קי, א.

²⁸ 'נאם ה' לאדני' - רבותינו דרשוהו באברהם אבינו, ואני אפרשנו כדבריהם. 'נאם ה' - לאברהם שקראוהו העולם אדוני, 'שמעני אדוני' (בראשית כג). 'שב לימיני' - התעכב לתשועתי והתחולל לה', אין ישיבה אלא עכבה, וכן הוא אומר 'ותשבבו בקדש' (דברים א). 'לימיני' - לתשועת ימיני. 'עד אשית אויביך' - אמרפל וחביריו.

²⁹ ברתהון דגלוותי. ראה 'מנחת שי' על מלאכי ב, טו מה שמביא מריש פתיחתא דחכימי דאיכה רבתי, 'צהלי קולך בת גלים' - בת גולים.

³⁰ וכבר נדרש במדרש תהלים על אברהם: "רב נחמן בשם רבי יעקב דקסרין אמר, אותו שאמר לאברהם (בראשית יח, י) 'שוב אשוב אליך'. 'תהי ירך על איש', שאמרת (שם טו, ה) 'הבט נא השמימה'. 'וראה ופקוד', (שם כא, א) 'וה' פקד את שרה'. 'שרופה באש כסוחה' - רבי שילה ורבותינו, אחד אמר, שרופה - כסוחה. והאחר אמר, אינו אומר עקורה אלא כסוחה, וכל דבר שנכסח מחליף. וכנה אשר נטע ימינך, תהי ירך על איש ימינך, תהי ירך מגנת על איש ימינך.

³¹ י"ז פעמים בה' חומשים. וג' פעמים בדברי הימים.

³² וירא קיח, א.

מה עשה ישמעאל כשהיה בן חמש עשרה שנה,³³ התחיל להביא צלם מן השוק והיה מצחק בו ועובדו כמו שראה מאחרים, מיד אמרה שרה לאברהם לגרשו. ומבואר בזוהר,³⁴ שהיה פחות מכ' שנים ולכן לא דנוהו בית דין של מעלה, אלא באשר הוא שם. וכך יוצא שישמעאל ניצל כי היה פחות מגיל כ'.

האות כ' עם מילוייה בגימטריה מאה, כמו שאמר אברהם 'הלבן מאה שנה יולד' ? והמילוי הוא כתולדה מהאות הראשונה, שהיא פנימיות האות, והכ"ף עם מילואה, מורה על שלימות, על יצחק שהוא בבחינת הפרי, ולכן רק כאשר האות כ' של אברהם הגיעה למילואה כשהיה בן כ"ף שנה נולד יצחק, הפרי המיוחל.

הרוקח,³⁵ קושר את הכ' הקטנה של 'לבכותה', עם הכ' הרבתי של 'וכנה'. כי יעקב אבינו עליו השלום חי קמ"ז שנה, כ' שנים יותר משרה שחיה קכ"ז שנים. והוא נקרא על ישראל, כי שרה עם אלהים ועם אנשים, ויכל גם יכל. שרה נקברה תחילה במערה, והוא באחרונה, ולכן הכ' של לבכותה קטנה, שהוקטנו שניה כ' שנה מהנכד הנקרא על שמה, אבל 'וכנה אשר נטעה ימינך', כ' רבתי, להשלים חסרון כ' זו.

מאותו ענף ומאותה כנה של שרה יצאה אסתר הדסה, וכנ"ה בגימטריה הדסה,³⁶ וכל המזמור הזה מדבר על אסתר, ואמרו חכמים,³⁷ מה ראתה אסתר למלוך על קכ"ז עיירות, בזכות שרה שחיה קכ"ז שנים. נמצא שהיתה במקום שרה.

הדברים הללו נפלאים בהקשרם עם המאמר בפרקי דרבי אליעזר, שהאותיות כ"ך הם אותיות הגאולה של אברהם, שנאמר לו 'לך לך', שהרי ל"ך ל"ך עולה בגימטריה מאה, וגם האות כף עצמה, אות הקוד והצופן של אברהם, עולה מאה.

המהפך בחייו של אברהם מתבטא במעבר מגיל שבעים וחמש לגיל מאה, כשאז נאמר לו 'לך לך',³⁸ וכן מגיל מאה לשאר שבעים וחמש שנותיו הנותרות בלידת יצחק, שמאז אומץ לו לבן.

את נטעי הכנה של אברהם, הגפן אשר יצאה ממצרים, ניתן למצוא שוב במילות הפיוט 'חסל סידור פסח כהלכתו': "...בקרוב נהל נטעי כנה, פדוים לציון ברינה".

ובאותו הלשון שנאמר לאברהם בנסיון הראשון 'לך לך', נאמר לו בנסיון האחרון בפרשת העקדה:³⁹ 'ולך לך אל ארץ המריה'.

המסר לאברהם הוא שעליו ללכת תמיד, למרות שבהליכה בדרך יש מצב של דין וקושי, דוקא כאן נעוצה הצלחתו, באשר אינו עומד במקומו ושוקט על שמריו, אלא כל חייו הם הליכה 'מחיל אל חיל'.⁴⁰

³³ לשון השמות רבה פרשה א, וראה במפרשים שם ובפרקי דרבי אליעזר בפרק ל' ובמפרשים שם הדיעות השונות בנוגע לגילו. שיש אומרים עשרים וארבע, ויש אומרים עשרים ושבע, ויש אומרים שש עשרה ויש אומרים שבע עשרה. ובסדר הדורות כתב תשע עשרה. ומה ששם אותו על שכמה, כי שרה נתנה בו עין הרע וחלה בפדגרא ולא יכל להלך ברגליו. הומחלוקת תלויה כבר מתי נגמל, וכמה שיעור יניקה.

³⁴ וירא קיח, ב. וזוהר חדש בראשית כה, ב.

³⁵ בתחילת פרשת חיי שרה שער אותיות קטנות.

³⁶ הוא כותב הדאסה, ולא מצאנו בשום מקום שנכתבה בצורה זו, ולכאורה היה יכול לומר עם הכולל.

³⁷ בראשית רבה נח, ג.

³⁸ ראה 'בעל הטורים' על הפסוק.

³⁹ בראשית כב, ב.

⁴⁰ תהלים פד, ח.

ורמזו לו שההליכה היא לך, לטובתך והנאתך, אמנם לא כעת ולא כאן תזכה לכל הברכות, אלא כאשר תגיע אל היעד בנסיון האחרון, בהר ה' יראה. וכך מפרש ה'רוקח' את הציווי בנסיון העשירי 'ולך לך אל ארץ המריה', על כן אמרתי תחילה 'לך לך מארצך'. כבר בנסיון הראשון היתה תכנית להביאו עד לנסיון העשירי האחרון, ולכן נעוץ סופו בתחילתו.⁴¹

חידוש נפלא מעצם כתב יד קדשו של מו"ז המקובל האלוקי ח"ר יהודה פתיא זיע"א

נביא כאן חידוש מיוחד מכתב יד קדשו של מור זקני, המקובל האלהי, חכם רבי יהודה פתיא, זכותו תגן עלינו ועל כל ישראל אחינו, מה שראה באחד מחזיונותיו, ביאור הנוגע ישירות לעניינינו:

"ליל ו' כ"ח נזכר,⁴² ביארו לי סוד פסוק: 'ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך' - רמז לבחינת המלכות שנקראת ארץ. 'וממולדתך' - רמז ליסוד, מקום הלידה, שהוא יותר עליון מספירת המלכות. 'ומבית אביך' - רמז לתפארת הנקרא אב.

והכוונה היא כמו שכתוב בזוהר⁴³ על פסוק:⁴⁴ 'וילך למסעיו' - דנטיל מאתר לאתר עד דאתא לאחסנתיה ועדביה. (שנסע ממקום למקום עד שבא לירושתו וחלקו). ופירש האריז"ל בספר הגלגולים,⁴⁵ כי אברהם על ידי מעשיו הטובים היה מעלה נר"ן שלו מספירה לספירה, עד שזכה לספירת החסד, שהיא חלקו ונחלתו. וזהו מה שכתוב בזוהר: 'וילך למסעיו' וכו'. יעויין שם.

וכן נמי ביאור כתוב זה, 'לך לך מארצך' וכו' כמו שפירשנו קודם, כי ה' יתברך יזרו לאברהם בבחינת נשמתו שיעלה אותה על ידי מעשיו מספירה לספירה, כמו שצוהו בפשט, שיעלה לארץ ישראל. ובפירוש זה יתיישב מה שהקשו המפרשים ז"ל, שאפכא הוה ליה למימר, מבית אביך וממולדתך ומארצך. כי הלא האדם יוצא מבית אביו תחילה, ואחר כך ממולדתו ואחר כך מארצו".

עד כאן דברי קדשו. ואשרי אדם שאלו הם חלומותיו!

מכאן עולה ביאור נפלא לפסוק זה, המלמד על הגאולה הראשונה של אברהם, ותיאור עליית מדרגותיו מחיל אל חיל בבחינת עלייתו בגרם מעלות הספירות, שזכה לעלות בהן עד לספירת החסד שהיא מידתו.

ויסוד רעיון זה כבר ניתן למצוא בדבריו של הרמב"ן על הפסוק: 'וה' ברך את אברהם בכל':⁴⁶

⁴¹ וכתב ה'רוקח' שבכל פרשת העקדה נעלמת האות ג'. והוא משום שג' בתים עומדים להבנות בהר המוריה, וכנגדם נאמר ג' פעמים 'מקום' אצל אמירה, 'וילך אל המקום אשר אמר לו', 'ויבוא אל המקום אשר אמר לו', 'שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר', הרי ג' פעמים לשון המקום אצל אמירה. ויש עוד אחד בלא אמירה. וכן ג' פעמים: את בנך, את יחידך, אשר אהבת. וכן ג' 'הנולד לו', 'אשר ילדה', 'בהולד לו'. לכן בג' מקומות הכהנים שומרים בעזרה. וכל זה זכה בזכות עזבו ג' מקומות, מארצך ממולדתך ומבית אביך. וכנגד זה יש באמירת הקבנות בכל יום בפרק איזהו מקומן ג"פ 'בכל מקום' בתודה, שלמים ובכור. וכנגד הנוסף שבלא אמירה, נאמר בכללות "איזהו מקומן". ולפי שלא היה ליבן חלוק זה מזה לכן אין כל תנא חלוק בפרק זה.

⁴² רצונו לומר באותו חודש הנזכר קודם.

⁴³ פד, א.

⁴⁴ בראשית יג, ג.

⁴⁵ לעת עתה לא מצאנו.

⁴⁶ בראשית כד, א. וע"ש ברמב"ן בהמשך דבריו, וכתב רבינו בחיי שהענין נסתר והרמב"ן גילהו בפירוש, והרחיב בו הבאור יותר מדאי. ועיין עוד על עניין בכל בשו"ת אגרות משה או"ח ד סימן מ אות ו.

“אבל אחרים חדשו בפירוש הכתוב הזה ענין עמוק מאד, ודרשו בזה סוד מסודות התורה, ואמרו כי “בכל” תרמוז על ענין גדול, והוא שיש להקדוש ברוך הוא מדה תקרא “כל”, מפני שהיא יסוד הכל, ובה נאמר: ⁴⁷ ‘אנכי ה’ עושה כל’, והוא שנאמר: ⁴⁸ ‘ויתרון ארץ בכל הוא’.

יאמר כי יתרון הארץ וטובה הגדולה השופע על כל באי עולם בעבור כי בכל היא, והיא המדה השמינית מי”ג מדות, ומדה אחרת תקרא ‘בת’ נאצלת ממנה, ובה הוא מנהיג את הכל, והיא בית דינו של הקדוש ברוך הוא הנרמז במלת ‘וה’ בכל מקום, ⁴⁹ והיא שנקראת ‘כלה’ בספר שיר השירים, בעבור שהיא כלולה מן הכל, והיא שחכמים מכנים שמה ‘כנסת ישראל’ במקומות רבים בעבור שהיא כנוסת הכל, והמדה הזאת היתה לאברהם כבת, כי הוא איש החסד ויתנהג בזו.

ולכך אמרו אחרים כי אין הברכה הזאת שנתברך בכל רומזת על שהוליד בת משרה אשתו, או שלא הוליד, אבל היא רומזת ענין גדול שברך אותו במדה שהיא בתוך מדת הכל, ולכן תקרא גם היא ‘כל’, כלשון ‘כי שמי בקרבו’, ⁵⁰ והנה הוא מבורך בשמים ובארץ, ולכך אמר בה’ אלהי השמים ואלהי הארץ”.

הרי שמדובר כאן בשלימותו של אברהם במידות יסוד ומלכות, הנקראות ‘כל’ ו’כלה’, ⁵¹ שזכה להן, ומעתה יתבאר על נכון באופן נפלא אמירתו של הבורא לאברהם במילים: ‘לך לך’ – להנאתך ולטובתך, שתזכה למידה שהיא בהיפוך אותיות מ’לך’ – ‘כל’, וכאלו נאמר לו לך ל’כל’, לך עד שתגיע לשלימות נפשך במידה הזאת המתחלת באות כ’, אות גאולתך, הנקראת ‘כל’ וזהו ה’לך’ שנאמר לו מלכתחילה, והוא כפתור ופרח.

ומדוע דוקא האות כ’ קשורה לאברהם, האם רק בגלל שהשתחרר מכבלי הכשדים?

מהר”ל מבאר, ⁵² כי הגאולה רמוזה באותיות אלו, משום שבכ”ב אותיות נברא העולם, והגאולה עליונה במעלה יותר מענין העולם הזה. וכיון שהאות האחרונה ת’, מסמלת מות וחידלון של העולם במתכונתו הנוכחית, באות אחריה בסדר אי”ק בכ”ר, האותיות כמנפ”ץ, והן חמשת גבורות הגאולה, ואותיות אלו משמשות תמיד רק בסוף מילה, ואין אות אחריהן באותה תיבה, בעבור מדרגת ועליונות הפשוטים שלא יבוא שום דבר אחריהן.

לפי זה ניתן להבין שגאולת העולם והבאתו לידי שלימות בדרגה אחרת לגמרי, נעשית בחמשה שלבים:

א. הוצאתו של אברהם מכלל העולם להוציא ממנו את העם הנבחר, כמו שכתוב: ⁵³ “ואקח את אביכם... מעבר הנהר” – כל העולם מעבר אחד, ואברהם מעבר השני, וזוהי האות הראשונה בסדר האותיות לאחר ת’, כי אחר השעבוד תבוא הגאולה.

ב. השלב השני גאולת יצחק מהפלשתים, באות מ’ שאחריה.

ג. השלב השלישי גאולת יעקב מעשו אחיו, באות נ’ שאחריה.

⁴⁷ ישעיה מד, כד.

⁴⁸ קהלת ה, ח.

⁴⁹ ב”ר נא, ב.

⁵⁰ שמות כג, כא.

⁵¹ ראה בשערי אורה בהרחבה בשני הפרקים הראשונים.

⁵² גור אריה, שמות ג, טז וגבורות ה’ כו.

⁵³ יהושע כד, ג.

ד. השלב הרביעי גאולת מצרים, אם כל גאולות ישראל, באות פ' שאחריה.

ה. השלב החמישי ביאת משיח צדקנו באות צ' האחרונה, ומספרה תשע מאות, סוף מספר המאות, שאחריה יש רק אלף חדש, הוא עידן האלף השביעי, בו יגאל העולם מעובי חומריותו ויתחיל באוקטבה חדשה, חיים זכים וטהורים יותר.

האותיות כמנפ"ץ מרוכזות כמעט יחד במרכז סדר הא"ב. ואותיות מרכזיות מורות על אמצע ומרכז. כך גם האותיות "לך לך" הסמוכות זו לזו שנאמרו לאברהם, הן בעצם מכילות ה'כל', כי אברהם הוא העמוד המרכזי של העולם שממנו החל עם ישראל.

אברהם הוא תחילת בניינו של עם ישראל. לכן האותיות הכפולות שלו, הן דוקא הסופיות, המופיעות בסוף המילה, המסמל מהפך של התנתקות מהעבר, וסיומה של תקופה בה הכל חשוב כלא. כולם נבערים עובדי אלילים, לא מועילים, שאין כלום לאל ידם, ללא הכרה באל עולם.

העולם היה שרוי אז בעלטה ובהעלם מוחלט ממנהיג הבירה. כל היקום חי בטעות אחת גדולה, ואין מי שיגלה את אור אלהותו יתברך. וכאמור, היו עד אז צדיקים בודדים, כמו שם ועבר, נח ומתושלח, אך הם היו צדיקים לעצמם, ולא הלכו לפרסם בעולם, כי מלכותו בכל משלה.

היות ואברהם אבינו נכנע למרותו של בוראו זכה לארץ ששמה **כנען**, כנע"ן בגימטריה 190 והוא שהיה בן מאה ושרה שהיתה בת תשעים זכו לבן שירש וינחל את ארץ כנען.⁵⁴

כ' הנעלמת

בפרשת בא יש פסוק שיש בו את כל האותיות חוץ מהאות כ' הנעלמת מפסוק זה. וכך נאמר:⁵⁵ "וּלְקַחְתֶּם אֶגְדָּת אֲזוּב וּטְבַלְתֶּם בְּדָם אֲשֶׁר בַּסֶּף וְהִגַּעְתֶּם אֶל הַמִּשְׁקוֹף וְאֶל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת מִן הַדָּם אֲשֶׁר בַּסֶּף וְאֵתֶם לֹא תִצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר".

וכתב ה'רוקח': "נעלם כ' בזה הפסוק, וכן נעלם כ' בפסוקים: 'קול דודי הנה זה בא'⁵⁶, 'קול דודי דופק פתחי לי אחותי רעייתי'⁵⁷, כי זכר אברהם שהיה מאדם כ' דורות, ומן יצחק היה כ' פעמים כ' שנים, הם ת' שנים. וזכר דם המילה שאברהם מל שהיה ראש לנימולים, וזהו 'וראיתי את הדם'".

מקאפשר להוסיף על הטעם שכתב ה'רוקח', שהרי הכ' עם אות המילוי שלה כ"ף, בגימטריה מאה, ורומזת לאברהם שבגיל מאה נולד לו יצחק, ומל אותו בן שמונת ימים, ושאות זו היא גם אות גאולתו כמבואר.

ולאור דבריו אלו יונעמו ביתר שאת דברי 'בעל הטורים' על הפסוק: 'מן הדם' – בגימטריה דמ"י מיל"ה. שמה ראה הקב"ה להגן עליהם בדם? כדי לזכור להם דם מילת אברהם, ובשני דמים ניצולו ממצרים, בדם פסח ובדם מילה.

⁵⁴ ראה 'אור החיים' על הפסוק (בראשית יב, ו) 'והכנעני אז בארץ'.

⁵⁵ שמות פרק יב, כב.

⁵⁶ שיר השירים ב, ח.

⁵⁷ שם ה, ב.

סדם ועמרה

סדם היא פריפריה סגורה. האות ס' שבראשה והם' שבסופה, מורות על היותה סגורה ומסוגרת מפני זרים.

סד – הוא עץ גדול בו נותנים רגלי האסירים⁵⁸.

הסיד אף הוא נעשה בבור סגור.

וכן הוראת המלים: סהר, סוד, סוכה, סייג, סימן, ספינה – משהו ספון וסגור.

אנשי סדום שאפו לסדר. סד-ר. אלא שהסדר התבטא אצלם בטשטוש הגבולות.

שנינו במסכת אבות⁵⁹: האומר שלי שלי ושליך שליך – זו מדה בינונית, ויש אומרים זו מדת סדום. ה'מדרש שמואל' מבאר שאין כאן מחלוקת. הכל תלוי בכוונת האומר. אם כוונתו בעיקר שלא ליהנות משל אחרים כדי לקיים 'ושונא מתנות יחיה' וכדי שיוכל לעמוד בכך מוסיף ואומר שלי שלי, זו מידה בינונית. אך אם עיקר כוונתו שלא להנות אחרים כי חס על ממונו ורק כדי לקיים 'שלי שלי' מוסיף ואומר גם 'שליך שליך' – זו מידת סדום.

כשזה נהנה וזה אינו חסר כופין על מידת סדום, כמו למשל בדין בר מצרא⁶⁰.

רש"י הירש מבאר קושר את שמות ערי הכיכר לעושרם. המילה סדם - קרובה לשדה, סדנא דארעא, עמורה - מלשון עומר, דגן. אדמה - העושר המינרלי של האדמה. וצבויים – צורת רבים של צבי מעולם החי, הכל היה מצוי שם.

רעים וחטאים – בין אדם לחבירו לא היה לחטאם כל יעוד מוסרי, ובין אדם למקום נאמר לה' מאד שם עברה שחיתותם כל גבול, כי בין אדם לחבירו יש גבול, שאדם מפחד ממנו.

המשטר של סדום האנוכית מזכיר את המשטר הקומניסטי האפל ואת תורת הנאציזם. אין זכות קיום לאדם, אלא לפי עבודתו ותרומתו לחברה, ולא לפי צרכיו. זה מזכיר את הסיסמאות של 'העבודה היא חיינו' או 'העבודה משחררת'. שם בזים לעני ואביון ואסורה פשיטת יד. הם נטלו מהמשפט את הצדקה, ובכך התערטלו מכל זיק אנושי והפכו לאכזרים חסרי מצפון כליל.

אברהם ידע שאילי הון, משכילים ונאורים יש למכביר בסדם. הוא אף לא הסתפק בחיפוש אחר ישירים ותמימים שיתכן שאף כאלה לא חסרו בסדם. הוא חיפש דוקא את הצדיקים אלו המצדיקים משלהם ונותנים, ואילו היו מספר צדיקים כאלו מצליחים לשרוד בתוכה, יתכן שביום מן הימים היו מצליחים להטות את לב אנשי העיר להשקפתם, ואז יש תקוה.

הפשע החמור ביותר בעיר היוקרתית והבלעדית 'סדום' האגוצנטרית, היה הכנסת אורחים. פלישת זרים לקרבם היה בשבילם הדבר החמור מכל, הם התייחסו לכך כאל מפגע אקולוגי חמור. הכנסת אורחים פגעה באגוצנטריות שלהם והפריעה להם ברדיפה אחר העונג החושני. ולכן העונש על עברה זו היה בהתאם. הם למדו את האורחים בלקח אכזרי על גופם להשכיבם על 'מיטת סדום'.

כאשר בקשו אנשי העיר מלוט "הוציאם אלינו ונדעה אתם"⁶¹ הם ששו לקיים דת חוקם באורחים שחדרו לתוך הפרטיות שלהם, לא מתוך אנרכיה אלא כעונש מוסרי, למען ישמעו וייראו שמי שיעז להכנס אליהם, הם יחדרו לתוך הפרטיות הכי גדולה שלו.

⁵⁸ רש"י איוב יג, כז.

⁵⁹ ה, י.

⁶⁰ ראה בבא בתרא יב, ב.

⁶¹ בראשית יט, ה.

אברהם, איש החסד, היה האנטי-תיזה המוחלטת של סדם. הם התנהגו בכפיות טובה כלפי לוט בן אחיו, ושכחו מה שעשה עמהם במלחמת המלכים. כל אנשי סדום הרי היו חבים את חייהם לאברהם לאחר שהצילם ויכל לקחתם לו לעבדים ולא לוותר לא על הנפש ולא על הרכוש.

במקום שמלך סדום יפנים את מעשהו האצילי של אברהם שויתר על הכל, הוא המשיך להנהיג את מדינתו כשרירות לבם, כמו לפני המלחמה. הוא אף פנה לאברהם בשחצנות והתחיל לקשקש לו בזנבו ולומר: מה אתה ירדת לכבשן האש ונצלת, אף אני ירדתי לחמר וניצלתי.

ברמב"ן מבואר שבתחילה הצילו מיד המלכים, ואחר כך כשברח נפל שם בכור, ועל ידי שאברהם הביט בכור ההוא כי חפץ להציל המלכים ולהחזיר להם רכושם, נעשה נס ויצא לכבודו. וביאר 'אור החיים', שמלך סדום החזיק מעצמו כבעל יכולת, וחשב שיכל להציל עצמו על ידי הדחק, ולכן אם בא אברהם והצילו, מגיע לו חצי אך לא יותר. וכשראה שאברהם נותן מעשר כאלו הכל שלו אמר לו: בא נתפטר! אך באמת טיעונו היו כשכוש זנב, ולולי אברהם הוא היה נכחד לגמרי ולא היה מגיע לו כלום. חז"ל דימו את מצבו כמו זנב הלטאה המפרכס גם לאחר שמתה, ואומר 'והרכוש קח לך' - כאלו הוא הנותן.

אנשי סדום, מעצם הימצאותם בבקעה בתחתיות ארץ, במקום הנמוך ביותר בעולם, היה עליהם להיות שפלים וענוים בעיני עצמם, ולא להרקייע שחקים בגאותם כיושבי ההרים הרמים החולשים על כל סביבם. גאותם היתה להם למוקש והיא שהשפילה אותם ארצה.

'עולם חסד יבנה'⁶² - כאשר מהפכים מסדר הבריאה המקום מתהפך, כמבואר בזוהר. שנאמר:⁶³ 'כפי גדול מעל שמים חסדך', וכיון שצדקה וחסד תלויים בשמים נמשך גם דינם מאת ה' מן השמים.

ה'שם משמואל' מבאר כי האור האלהי ירד לשם באמצעות מלאכי רחמים, וזהו 'ארדה נא' ארד-ה, נפתח להם הה' של התשובה וירדה הה', השכינה למטה, לאפשר להם לשוב. ועל ידי מצות המילה של אברהם אבינו נמשך גילוי אלהות בעולם, ואפילו מטה מטה מצא מין את מינו וניעורה קדושת ארץ ישראל הטמונה בה ולא קיימה את עוברי העבירה ונהפכה. וכל ענין הפיכת סדום נסתעף ממצות המילה והמראה הגדול והסעודה, שמזה נמשכה אלוהות בהתגלות, אפילו במקומות הנמוכים כסדום.

ה'פרי צדיק' מבאר שלכן חרבה אף הארץ שלא כבודור המבול. הוא כותב שנפשות סדום יהיו בדורו של משיח, ובעולם הזה מעט מזעיר דוגמתן, והארץ תירפא ותבנה על ידי אור תורה שבעל פה, וכשיתבטל יצר הרע יהיה הלב לאבן ספיר, ותהיה ארץ חדשה בסדום 'מקום ספיר אבניה'.

ל"ט פעמים 'סדם' במקרא

עצם המילה 'סדום' כבר מעוררת חלחלה. לא בכדי תיבה זו מצטלצלת באזנינו כמקום משכן לצמאי דם. המלה מורכבת מהאותיות ס"מ משמו של השטן, ומהאות ד' המורה על פירוד.

⁶² תהלים פט, ג.

⁶³ תהלים קח, ה.

הגימטריה של סדם היא 104 כמנין 4 הווי"ת, המלמדות על רבוי אור ושפע אלוקי שהיה שם, והמספר ארבע מורה כי הם נפרדו מהקדושה.

מפליא לראות שהעיר המקוללת שנהפכה, 'סדם', מוזכרת ל"ט פעמים בדיוק במקרא!⁶⁴ וסימנך לטוטא, שקללה בארמית – לטוטא, וכך נתקללה העיר בה שכן לוט, שגם שמו רומז ללטוטא, והיתה לעיי חרבות.

כל הל"ט פעמים שנזכרת 'סדם', וכל הי"ט פעמים שנזכרת 'עמרה',⁶⁵ תמיד הן חסרות, ולעולם לא מופיעים סדום ועמורה בכתיב מלא, ללמדך שנכחדו ואבדו מן העולם כליל.

ימי שלותה של סדם לא ארכו יותר מהווי"ה אחת, 26 שנה, ועוד 26 שהיו בשעבוד, מרד ומלחמה,⁶⁶ וכך לא עברו את חצי ימיהם הראויים להם, ולאחר נ"ב שנה חרבו דוקא ע"י שם הווי"ה ברוך הוא כפי שיתבאר להלן.

לוט שלא נקלט

גם לוט סבל מקשיי קליטה בככר הירדן. בפסוק נאמר:⁶⁷ "וְלוֹט יָשָׁב בְּעָרֵי הַכְּפָר וַיֵּאָהֵל עַד סְדֹם", ואחר כך נאמר⁶⁸: "וַיְהִי בִשְׁחַת אֱלֹקִים אֶת עָרֵי הַכְּכָר וַיִּזְכֹּר אֱלֹקִים אֶת אַבְרָהָם וַיִּשְׁלַח אֶת לוֹט מִתּוֹךְ הַהֶפְכָּה בַּהֶפֶךְ אֶת הָעָרִים אֲשֶׁר יָשָׁב בָּהֶן לוֹט".

השאלה העולה מאליה באיזו עיר באמת ישב לוט, וכי התיישב בכולן? יש על כך שני פירושים בזהר. פירוש אחד הוא שישוּבן של כל ערי הככר היה בגלל לוט ששכן שם, ובזכות אברהם כל אותם מקומות לא חרבו ועל כן נקראים מיושבים על שמו.

⁶⁴ כולל ההטיות. סדם לבד - ל' פעמים. בסדם - ב', כסדם - ד'. סדמה - ג"פ. יוצא שהאותיות הנלוות לתיבת סדם הן: כבה. ואולי יש כאן רמז לכך שהמקום כבה. גם הכ"ב מורה על הכ"ב אותיות שפגמו בהן. ומה שיש ל' פעמים סדם לבד, אפשר לפרש שבא לרמוז שהעולם לעולם אינו חסר מל' צדיקים. וכמו שכתב במדרש רבה בראשית לה, ב: "אמר רבי שמעון בן יוחאי, אי בעי אברהם למקרי מן גביה ועד גבי ואנא מקרב מגבי עד מלכא משיחא, ואין לא בעי יצטרף אחיה השילוני עמי ואנן מקריבין מן אברהם עד מלכא משיחא. רבי חזקיה בשם רבי ירמיה אמר, כך אמר ר"ש בן יוחאי, אין העולם יכול לעמוד בפחות משלשים צדיקים כאברהם אבינו, אי תלתין אינון, אנא וברי תרי מנהון, ואם עשרין אינון, אנא וברי מנהון, ואם עשרה אינון, אנא וברי מנהון, ואם חמשה אינון, אנא וברי מנהון, ואם תריין אינון, אנא וברי הן, ואם חד הוא - אנא הוא".

ובזוהר פרשת וירא קה, ב: ותנינן באברהם, יהיה בגימטריא שלשים, הכי תנינן תלתין צדיקים אזמין קב"ה בכל דרא ודרא לעלמא כמה דאזמין לאברהם. ויש פסוק באותם אותיות אך בניקוד ובמובן שונה, בסדם אל תבוא נפשי (בראשית יט, כח). וכנראה נרמז שם שיעקב אבינו מבקש שלא להכלל בשום דבר המזכיר את סדם. ולכן נכתב בסודם חסר. יש גם פסוק בתהלים (לא, יד): "כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב בהוסדם יחד עלי לקחת נפשי זממו". ותיבת בהוסדם יש בה אותיות סדם ברצף וניתן לחלקה: בהו סדם. כלומר דוד רומז כאן שהם רוצים להתנהג עמו כאנשי סדם.

⁶⁵ ט' פעמים 'עמרה' ללא אותיות שימוש. שבע פעמים 'ועמרה', פעמיים 'כעמרה', ופעם אחת 'לעמרה'. סך כל אותיות השימוש עשר. וסימנך: כלו, שכלו בעשן כלו.

⁶⁶ שבת דף י, ב: ואמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב לעולם יחזר אדם וישב בעיר ששיבתה קרובה שמתוך ששיבתה קרובה עונותיה מועטין שנאמר הנה נא העיר הזאת קרובה לנוס שמה והיא מצער מאי קרובה אילמא קרובה דמיקרבא וזוטא והא קא חזו לה אלא מתוך ששיבתה קרובה עונותיה מועטין. אמר רבי אבין מאי קרא דכתיב אמלטה נא שמה נ"א בגימטריא חמשיין וחד הוי ושל סדום חמישים ושתיים ושלטה עשרים ושש דכתיב שתיים עשרה שנה עבדו את כדרלעומר ושלש עשרה שנה מרדו ובארבע עשרה שנה וגו'.

⁶⁷ בראשית יג, יב.

⁶⁸ יט, כט.

פירוש אחר אומר הזהר שבאמת בכולם התישב לוט ולא קבלוהו, וזרקו אותו ממקום למקום עד שהגיע לסדם. ורק מלך סדם היה מוכן לקבלו וזאת בגלל שאברהם החזיר לו את הנפש והרכוש שאבד במלחמת ארבעת המלכים

לוט הפליט שנפלט

לוט שיצא ממנה וניצל, וממנו עתיד לצאת המשיח, מופיע ג"ל פעמים במקרא⁶⁹, שכן בו מתגלה האור הגנוז של הגאולה הלוטה בערפל. שמו מופיע תמיד מלא בו', האות הקדושה (וא"ו=13) המסמלת את החיים, ורומזת לשני המשיחין,⁷⁰ שכן ממנו יצא והאיר גילוי אורו של משיח⁷¹. מתוך הג"ל פעמים שנזכר שמו של לוט במקרא, כ"ו פעמים, הוא נזכר ללא אותיות השימוש, כמנין שם הוי"ה ברוך הוא. כ"ה פעמים בתורה, ופעם אחת נוספת בלבד בתהלים:⁷² "גַּם אֲשׁוּר נִלְוָה עִמָּם הָיוּ זְרוּעַ לְבִנֵי לוֹט סֶלָה". כך שדוד הבא מצאצאיו הוא המשלים במקרא את הפעם העשרים ושש, ששמו של סבו 'לוט' נזכר במקרא.

פלטית – הפליטה שלא נפליטה

רבי יהודה אומר, הכריזו בסדום: כל מי שהוא מחזיק בפת לחם עני ואביון ישרף באש! פלטית⁷³ בתו של לוט, היתה נשואה לאחד מגדולי העיר, וראתה עני אחד מדקדק ברחוב העיר, ועגמה נפשה עליו, שנאמר:⁷⁴ "אם לא בכיתי לקשה יום עגמה נפשי לאביון". מה עשתה? בכל יום היתה יוצאה לשאוב. היתה נותנת בכד שלה מכל מזון ביתה ומאכלת לאותו עני. אמרו אנשי סדום העני הזה מאין הוא חי? וכשידעו בדבר הוציאו אותה להשרף. אמרה: רבון כל העולמים עשה משפטי ודיני מאנשי סדום! ועלתה צעקתה לפני כסא הכבוד. באותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא ארדה נא ואראה אם כצעקת הנערה הזאת עשו אנשי סדום אהפוך יסודותיה למעלה ופניה למטה, שנאמר 'ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה'. הכצעקתם אין כתוב כאן, אלא 'הכצעקתה'⁷⁵.

עידית שהפכה לעירית אשת לוט

שמה של אשת לוט - עידית⁷⁶ ויש הגורסים: עירית.

⁶⁹ כ"ו פעמים לוט לבד. ארבע פעמים ולוט, ופעמיים בלוט. וללוט פעם אחת. נמצא סך הכל ג"ל פעמים. וסך אותיות השימוש: לבו, בגי' 38 מספר אחד פחות מל"ט הפעמים במקרא שנזכרת סדם שניצל ממנה.

⁷⁰ ראה תיקוני הזוהר סז, א. ו"ו תריין משיחין, בסוד הפסוק 'ובשלום תובלון'.

⁷¹ ועיין בשער הפסוקים פרשת לך לך ששמו בגי' 45 כשם מ"ה, שהוא בסוד אחוריים של שם הוי"ה במילוי אלפין העולה מ"ה, שהוא כקליפה השומרת לפרי.

⁷² פג, ט.

⁷³ יש נוסחאות: פליטת או פלוטית.

⁷⁴ איוב ל, כה: "אם לא בכיתי לקשה יום עגמה נפשי לאביון".

⁷⁵ פרקי דרבי אליעזר פרק כה.

⁷⁶ סדר הדורות. ספר הישר וכ"ה במ"י וירא סי' פד ופר"א פכ"ה. אבל בס' יוסיף דעת ובעה"ט נראה עירית בריש.

אפשר לגשר בין שתי הגירסאות ולומר שבתחילה היתה נקראת 'עידית' שישיבה בעידית הארץ, ואחר כך נתערעה ממקום מושבה לרוץ להמלט, וסופה שנשארה ערירית כערער בערבה – והיתה לעירית אשת לוט.

היא שבה לעפרה ונותרה כנציב מלח.

עינה היתה רעה באורחים והייתה חוסכת מהם מלח, שהוא המוצר הזול ביותר ובפרט במקום הזה, ונשארה ערה וחריבה עד היסוד⁷⁷.

על מיקומה כתוב בספר 'גלילות ארץ ישראל': "אין רחוק מנחל קדרון שם אשת לוט הנעשית נציב מלח. וראיתי אחר חצות לילה שהיא בשלימות וב' שעות קודם שיאור היום לא נשאר רק כמו ב' טפחים, כי העזים לכמה מאות באין מכפר החורבה ומצוער ומלקקין אותה. אך ב' טפחים נשאר תמיד וקודם חצות לילה תתגדל כמקדם, ומשם הלכתי למקום סדום ועמורה שנחרב ונטבע בים ושחור מאד באותו מקום ועשן גדול יוצא משם.

והוסיף ב'סדר הדורות': אין לה גלגול שכתוב 'עד היום הזה', כי נשמתה דוממת, ותיקונה:⁷⁸ 'על כל קרבנך תקריב מלח'. וכן על השלחן צריך: מל"ח, מח"ל, לח"ם.

שמות המלכים הנלחמים

במלחמה שמטרתה היתה לשבות את לוט הדומה לאברהם ולהכריז קבל עם ועדה שגברו עליו, אבדו הרע והרשע. נשים לב לאותיות רע החוזרות כאן, שבהרבה מקומות מסמלות את השלילי, וכמו שעדיף תמיד להפוך הערה וגערה להארה בא', וכמו המעבר מ'כתנות עור' המכסות ערוה, ל'כתנות אור':

ברע – מלך סדם

ברשע – מלך עמרה

שנאב שנא-אב – מלך אדמה

שמאבר – מלך צביים

ומלך בלע היא צער - שמו לא מוזכר, כי עדיין הייתה עיירת פיתוח. העיר הצעירה צער (כמו זווער ואולי מכאן שפך זהר) עדיין לא נתמלאה סאתה.

בכל הפעמים מוזכרת 'צער' כולל הטיותיה בכתיב חסר. רק כאשר לוט שוכן בה היא מתמלאת באות ו'.

מפרש הרמב"ן⁷⁹

"וטעם 'ומלך בלע' מפני שמלך על עיר קטנה ואנשים בה מעט, ולא שם לו על פני חוץ".
ופירש האריז"ל⁸⁰ כי מלך בלע הוא בחינת מלכות, ולכן היה מלך צער, כי היא צעירה וקטנה מכולם כמו שהמלכות האחרונה בספירות.

⁷⁷ ראה רש"י בראשית טו, ב הולך ערירי.

⁷⁸ ויקרא ב, יג.

⁷⁹ על בראשית יד, ב.

⁸⁰ בשער הפסוקים פרשת לך לך. וע"ע בשער מאמרי רשב"י על שה"ש, שקושר אותו עם בלעם ועם בעל חנן בן עכבור.

המפלט של לוט היה במערה ששם היה גילוי עריות וכדרך שכתוב אצל גלית⁸¹: "וְהָיָה אִישׁ הַבָּנִים עוֹלָה גְלִית הַפְּלִשְׁתִּי שָׁמוּ מִגַּת (מִמְעָרוֹת כְּתִיב) מִמְעָרוֹת פְּלִשְׁתִּים". וכמו שדרשו חז"ל שהערו באמו ערפה, מאה ערלות וכלב אחד.

צביים – צבים

העיר הרביעית מערי הכיכר, צבויים, נזכרת ארבע פעמים במקרא. היא חסרה בכתיב, ללא האות ו'. ומופיעה פעם אחת: צבים, ושלוש פעמים צביים. כלומר, פעם אחת מופיעה ב' אחת ושלוש פעמים בב', וכאמור לעולם בלי ו'⁸². נראה ששם העיר צבויים מלשון חשק ורצון, שהכל היו כוספים אליה וחפצים ורוצים בה. ועל ידי מעשיהם הרעים נסתלק ממנה אור הקדושה של האות ו'⁸³.

בין צער לצוער

חמש פעמים מוזכרת העיר צער במקרא⁸⁴. כולל הטיותיה בכתיב חסר. רק לאחר שלוט שכן בה היא מתמלאת בו'. כמו כן בלא ו' היא מלשון צער, והזוהר⁸⁵ דורש אותה על גיהנם ששם מקום

⁸¹ שמואל א יז, כג.

⁸² ז"ל המנחת שי על בראשית י, יט: "וצבים - וצבויים קרי. ובשם ס' ירושלמי כתיב בתרי יודיין ובכל הספרים שלנו חסר דחסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל ד' קרי כתיב דין חסר דחסר כתיב חסר וא"ו וחסר יו"ד תניין וק' וצבויים ותלתא כתיב חסר וא"ו ומלאים תרי יודיין חד ק' וחד לא ק' ושמאבר מלך צבויים וחברו ב' לך מלך אדמה ומלך צביים וק' צבויים ודכותא אדמה וצביים אשר הפך דנצבים הדין תלתא כתיבי בסריין יודיין וחסר וא"ו".

⁸³ וכמו שכבר כלל לנו האריז"ל בספר הליקוטים, פרשת חיי שרה, פרק כה על הפסוק "ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנת". מתנת חסר ו' כתיב. מכאן סמכו רז"ל לדרוש שם הטומאה מסר להם. כי כיון שראוי להיות בו אחת מאותיות השם הגדול, ובא חסר, הוא רמז לקליפה המערבת גילוי הקדושה באותו מעשה. וכן דרשו פלגשם כתיב, וכן ויהי ריב בין רעי מקנה אברם ובין רעי מקנה לוט, כתיב ר"ב חסר יו"ד, כי רועי לוט היו רעים כמוהו, שהסיע עצמו מקדמונו של עולם, וההפך וצודה לי, צוד"ה ה' יתירה, אמר לו יצחק לעשו שישתף שכינה במעשיו, ולא יפסיד השחיטה בה' דברים. ודע, כי אין משיבין על הדרש אלא כל מה דמצינן למדרש דרשינן".

⁸⁴ שלוש פעמים בפרשת וירא, פעם אחת בחומש דברים, ופעם אחת בישעיה. שלוש פעמים מוזכרת גם התיבה מצער. פעמיים בבראשית ופעם אחת בירמיה. וצוער בצורה מלאה מוזכרת ג"פ: צוער, בצוער, מצוער. ופעם אחת ולוט בא צערה. סך הכל 12 פעמים, מספר המורה על התפרטות.

⁸⁵ פרשת וירא קיא, ב מדרש הנעלם. וז"ל: "אמר רבי יצחק, משל למה הדבר דומה, לכת לסטים שהיו אורבים בדרכים לגזול ולהרוג לבני אדם, ומפרישים מהם אחד שיודע להסית לבני אדם ולשונו רך, מה עביד, מקדים והולך לקבלם ונעשה כעבד לפניהם, עד שמאמינים הטפשים בו, ובוטחים באהבתו ובשיחתו ושמחים עמו, ומוליכים בחלק דבריו באותו הדרך שהלסטים שם, כיון שמגיע עמהם לשם הוא הראשון שהורג בם, לאחר שנותנם ביד הלסטים להרגם ולקחת ממונם, ואינו צווחין ואמרין ווי דאציתנא לדין ולרכיכא דלישניה, לאחר שהרגו אלה, עולה משם ויוצא לפתות לבני אדם כמתחלה, הפקחים מה הם עושים, כשרואים לזה יוצא לקראתם ומפתה להם, מכירין בו שהוא צודה את נפשם, והורגים אותו, והולכים בדרך אחרת. כך הוא יצר הרע, יוצא מכת הלסטים, עולה מגיהנם לקבלא דבני נשא, ולפתות להם בחלק מתק דבריו, הדא הוא דכתיב ויעל לוט מצוער וישב בהר וגו', כמו לסטים לארוב לבני אדם, מה עושה, עובר לפניהם והטפשים מאמינים בו ובאהבתו, שהוא הולך לפתותם ועובד להם כעבד, שנותן להם נשים יפות אסורות, נותן להם בני אדם להרע, מפרק מהם עול תורה ועול מלכות שמים, הטפשים רואים כך בוטחים באהבתו, עד שהולך עמהם ומוליכם באותו הדרך שהלסטים שם, בדרך גיהנם, אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל, כיון שמגיע עמהם לשם, הוא הראשון שהורג להם, ונעשה להם מלאך המות, ומכניסן לגיהנם, ומורידין להון מלאכי חבלה, ואינו צווחין ואמרין ווי דאציתנא לדין, ולא מהניא לון, לאחר כן עולה משם, ויוצא לפתות לבני אדם, הפקחין כשרואין אותו, מכירים אותו ומתגברים עליו עד ששולטין עליו, וסאטין מזה הדרך, ולוקחין דרך אחרת להנצל ממנו".

הצער הגדול. ולוט הוא יצר הרע העולה מהגיהנם⁸⁶ להחטיא אנשים ולפתותם בחלקות לשונו ומתק דבריו⁸⁷.

כשה' הראה למשה את כל הארץ לפני פטירתו נאמר שם:⁸⁸
"וַיַּעַל מֹשֶׁה מֵעֶרְבַת מוֹאָב אֶל הַר נָבוֹ רֹאשׁ הַפְּסֹגָה אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרֵחוֹ וַיַּרְאֶהוּ ה' אֶת כָּל הָאָרֶץ אֶת הַגִּלְעָד עַד דָּן. וְאֵת כָּל נַפְתָּלִי וְאֵת אָרֶץ אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה וְאֵת כָּל אָרֶץ יְהוּדָה עַד הַיַּם הָאֲחֵרוֹן. וְאֵת הַנֶּגֶב וְאֵת הַכֶּפֶר בְּקֶעֶת יְרֵחוֹ עִיר הַתְּמָרִים עַד צֹעֵר."

ה'ספרי דבי רבי דורש את כל המקומות הנזכרים שהראה לו מעבר למקום עצמו גם העניינים הקשורים עמו. וכן בילקוט שמעוני:⁸⁹
'עד צוער' - מלמד שהראהו גיהנם סמוכה מצדו שהיא קצרה מלמעלה ורחבה מלמטה, וכן הוא אומר:⁹⁰ 'כִּי צֹעֵר מֵאֲתָמוֹל תִּפְתָּח גַּם הוּא לְמַלְךְ הוֹכֵן הָעֵמִיק הַרְחֵב מְדַרְתָּה אֲשׁ וְעֵצִים הַרְבֵּה נִשְׁמַת ה' פְּנַחַל גְּפָרִית בְּעֶרְה בָּהּ."
דבר אחר, 'עד צוער' - אלו מציקי ישראל כגון אלו הבלשים הדרים עם המלכויות. וכתב ה'קהלת יעקב':⁹¹
"צוער - ראשי תיבות למפרע: רע, ערל, וטמא, צפוני. והוא משבעה שמות יצר הרע,⁹² וזהו:⁹³
'ולוט בא צוערה', שדורש במדרש הנעלם⁹⁴ על יצר הרע."

לוח הזמנים

הפלגה – חרבן מגדל בבל, שנת 1996 לבריאת עולם, 48 לאברהם.

תחילת בניית סדום - 52 עם אותה שנה.

מילת אברהם - י"ג ניסן כשהיה בגיל 99.

'הנה נא העיר הזאת קרובה'.⁹⁵

'ארדה נא', 'נ"א לצוער ונ"ב לסדום. 26 שנה היו בשעבוד ומרד, 12 שנה משועבדים לכדורלעומר, ו-13 שנה מרדו, ובשנת ה-14 היתה מלחמת המלכים. ובשנת 26 לסדום נהרג כדורלעומר, ובט"ז בניסן חרבה סדום. וסימנך:⁹⁶ 'וישבת המן ממחרת הפסח'. 'לחם מן השמים' – לעומת מלח.

1 הוי"ה – 26 שלא במנוחה.

2 הוי"ת – 52 במנוחה, אך 25 שנה עם רעידת אדמה.⁹⁷

3 הוי"ת – 78 גימטריה מל"ח.

4 הוי"ת – 104 גימטריה סדם.

⁸⁶ ז"ל ילקוט שמעוני דברים פרק לד המשך רמז תתקסד:

"עד צוער מלמד שהראהו גיהנם סמוכה מצדו שהיא קצרה מלמעלה ורחבה מלמטה, וכן הוא אומר כי ערוך מאתמול תפתח גם הוא למלך הוכן העמיק הרחב. דבר אחר, עד צוער - אלו מציקי ישראל כגון אלו הבלשים הדרים עם המלכויות."

⁸⁷ כי גם בשם צוער רמזו יצר הרע כמו שכתב ה'קהלת יעקב ערך צו: "צוער ראשי תיבות למפרע: רע, ערל, וטמא, צפוני. והוא מז' שמות יצר הרע, (כדאייתא בסוכה נב, א) וזהו (בראשית יט, כג) ולוט בא צוערה, שדורש במדרש הנעלם (וירא ק"י). על יצר הרע."

⁸⁸ דברים לד, א-ג.

⁸⁹ שם בהמשך רמז תתקסד.

⁹⁰ ישעיה ל, לג.

⁹¹ ערך צו.

⁹² ראה סוכה נב, א.

⁹³ בראשית יט, כג.

⁹⁴ וירא קי.

⁹⁵ בראשית יט, כ.

⁹⁶ יהושע ה, יב.

⁹⁷ בראשית רבה מט, ו. על הפסוק (איוב ט, ה): "המעתיק הרים ולא ידעו אשר הפכם באפו".

ליל מלחמת אברהם עם המלכים – ליל פסח.⁹⁸

יש לשים לב למספרים החוזרים על עצמם:
ארבעה מלכים את החמשה.

חמש ערים שאחת מהן שרדה, וארבע נהפכו.

ענין הקישור בין סדם לירושלים דרך מלכי צדק מלך שלם.

המלאכים בוששים שש שעות מתוך רחמים.⁹⁹

לוט מת בשנת ה'ט"ה-39 ליצחק, וכל ימיו היו 142 שנה.¹⁰⁰

'בדמיק חיי' - שרה פירשה נידה ונטמאה העיסה, והיה סימן לבנים, שעם דם פסח ודם המילה יאכלו מצות.

ההמשך על אוצרות סדם, על הפיכתה, ועל אזור ים המלח, בעזרת ה' בשבוע הבא בלי נדר

חוד חידה

א. מנין שלרעבתנים בשר עוף לא נחשב כבשר?

נאמר בפרשה: ¹⁰¹ "וְאֵת הַצֶּפֶר לֹא בָתָר".

ומעשה היה בבעל מסעדה שאכלו אורחים מרובים וכולם הזמינו רק חומוס, ואחר שתמה על כך, נענה אחד המסובים ואמר: קץ כל בשר בא לפני, כי מלאה הארץ חומוס...

ב. מנין שמביאים ארבעס ל'שלום זכר'?

בפרשת בראשית נאמר: ¹⁰² "אֵל הָאֱשֶׁה אָמַר הַרְבֵּה אַרְבָּה עֲצָבוֹנָה וְהַרְבֵּה בְעֶצְבֵּב תִּלְדֵי בָנִים".

⁹⁸ יש להבין איך אברהם נתן בט"ו ניסן פת לחם, ובקש משרה לעשות עגות ולא עגות-מצות. ואומר השפתי חכמים, שהיתה זו מצה עשירה. ואצל לוט הגיעו בליל הסדר. וממדרש רבה משמע שחרבה סדם בט"ו ניסן ולא בט"ז. וב'שפתי חכמים' על בראשית יח, א כתב "הרא"ם הקשה דבבראשית רבה (מח, יב) אמרו לושי ועשי עוגות הדא אמרה ערב פסח היה, וכן לקמן (יט, ג) ומצות אפה פירש הרב פסח היה וכו', ואם כן על כרחך צריך לומר דהבראשית רבה סבירא ליה דהביקור היה ביום המילה שהוא בט"ו בניסן, ורבי חמא סבירא ליה דהביקור היה ב"ז בניסן, ויש לתמוה על הרב שהביא אגדות חלוקות וכו', והאריך שם ולא נהירא וכו' עיין שם. לכן נ"ל פשוט הוא דכולי עלמא סבירא להו דהמילה היתה ב"ב בניסן, והביקור והשריטה בכותל היה בט"ו בניסן כשאמר לו הקב"ה למועד אשוב אליך, ואע"ג דלמועד הזה נאמר ביום המילה וביום הביקור נאמר סתם למועד ולא נאמר הזה, מכל מקום הואיל והרב פירש שם למועד שקבעתי לך אתמול איכא למימר נמי איפכא דכשאמר לו ביום המילה למועד הזה נתכוון ליום הביקור, וכן פירש הרב לקמן (כא, ב) למועד אשר דיבר אתו אלהים ועיין שם. (נחלת יעקב)."

⁹⁹ בראשית רבה פרשה נ, א.

¹⁰⁰ ס' הישר וירא. גם אצל חזקיה מצאנו מספר זה, שהיה בן לט לחליו ועבר מל"ט לארבעים וחי עוד חמש עשרה שנה.

¹⁰¹ בראשית טו, י. 'לא בתר' בהגיה אשכנזית כמו 'לא בשר'.

¹⁰² ג, טז.

ובפרשה כתוב: ¹⁰³ "וַיֹּאמֶר לָהּ מְלֶאכֶּה ה' הַרְבֵּה אֶרְבֶּה אֶת זְרַעְךָ וְלֹא יִסְפָּר מִרְבּוֹ. וַיֹּאמֶר לָהּ מְלֶאכֶּה ה' הֵנָּה הָרָה וְיִלְדֶת בֵּן". ובעקדה נאמר לאברהם: ¹⁰⁴ "כִּי כָרַךְ אֶבְרָהָם וְהַרְבֵּה אֶרְבֶּה אֶת זְרַעְךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחֲלוֹל אֲשֶׁר עַל שְׁפַת הַיָּם". ¹⁰⁵

ג. שם ראשו וסופו אם, מחציתו אב בנדבה, אותיות שמו כחברון, אבל נוסף בסימן הנקבה, והיה אז כאיבריו, והגיע לחובה...

¹⁰³ בראשית טז י-יא.

¹⁰⁴ בראשית כב, יז.

¹⁰⁵ השם "ארבעס" מקורו מידיש, עֶרְבֶס. החמצה מכונה בידיש "נאהיט", אך קיימת גם בכינוי העממי "ווייסע ארבעס" (בתרגום מידיש: "אפונה לבנה"), שדומה בצורתה לאפונה לעומת צבעה שהוא קרוב ללבן. אפונה בגרמנית היא "Erbse", ומשם הגיע ה"ארבעס" לאפונה בידיש. כיום מקובל לכנות את החמצה בשם מקוצר "ארבעס" (שבמקורו מתאר את האפונה, ולא את החמצה), וכן מקובל לכנות כן דווקא את החמצה שהתבשלה. ביהדות מזרח אירופה, ובייחוד אצל יהודים הונגרים, גליציאנים ורומנים, וכיום בהרבה קהילות אשכנזיות, מקובל המנהג לאכול ארבעס בסעודת השלום זכר לכבוד תינוק שנולה, והוא נחשב כמאכל יסוד בשלום זכר. ובציבור אף קיימים מספר גמחי"ם לארבעס.

בטעם הגשת ארבעס בסעודות שלום זכר, יש שכתבו שהוא משום שהוא מאכל אכלים כי הם עגולים, ובסעודת הבראה מגישים לאכלים עגולים, וזאת בהתאם לטעם של קיום סעודת שלום זכר כסעודת ניהומים לתינוק שמתאבל על ששכח את תלמודו שלמד במעי אמו. יש שרואים רמז בין הארבעס לבין הפריון המובטח בפסוק שבו אמר ה' לאברהם: "וְהַרְבֵּה אֶרְבֶּה אֶת זְרַעְךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם", לדמיון המילה "ארבה" לארבעס, או לפי שהמילים "ארבה את" בהגייה יידישאית של מזרח אירופה זהה להגיית המילה ארבעס. הארבעס מוגשים במטבח היהודי-אשכנזי גם בסעודות מצווה שונות, ובעיקר בסעודת ליל שבת, והם נאכלים גם בערבי שבתות או בסתם ימי חול. גם בחמין של שבת נוהגים לשים חומוס בטשולנט. יש שנהגו לאכול ארבעס בסעודת נישואין, או בראש השנה כחלק מהסימנים, ולפי ששרה נפקדה בראש השנה. יש שציינו מנהג של אכילת ארבעס בסעודת פורים, כזכר לכך שאסתר אכלה זרעונים בארמונו של אחשוורוש. ברכת החומוס בורא פרי האדמה, והברכה שלאחריה בורא נפשות - אם אכל מהם שיעור כזית. כאשר הם נאכלים בתוך הסעודה נחלקו הפוסקים בברכתם, התלויה בשאלת מטרת אכילתם אם היא לקינוח או להשביע.

יש שכתבו כי נפטרים בברכת הלחם, וכמו תבשיל רגיל שלא מברכים עליו בנפרד כאשר הוא נאכל בתוך הסעודה, ויש שכתבו שכיוון שהם נאכלים לקינוח ולא על מנת להשביע, צריך לברך עליהם בנפרד בתוך הסעודה את ברכת בורא פרי האדמה הראויה להם. (ראה 'פסקי תשובות' על סימן קעז).

יש שכתבו שתמיד ראוי להחמיר ולאכול אותם יחד עם לחם, ובכך יוצא לכל הדעות ואינו צריך לברך עליהם בנפרד, ויש שכתבו שהוא תלוי לפי הרגלו של אדם - אם רגיל לאכול אותם בסעודתו שאז אינו צריך לברך עליהם, ואם אינו רגיל הריהו בספק ברכה, ועדיף להחמיר ולאכול אותם יחד עם לחם.

יש שכתבו שהרגיל לאכול אותם בסעודתו יחמיר ויאכל אותם עם פת, ומי שאינו רגיל יברך לפני אכילתם, ויש שחילקו בין אם באים באמצע הסעודה, כמו עם המרק, שבמקרה זה אין מברכים עליהם אף אם נאכלים בפני עצמם, לבין אם באים בסוף הסעודה (ובפרט למי שאינו רגיל לאכול אותם בסעודתו), שאז באים לקינוח ויש לברך עליהם. לאחריהם, כאשר הם נאכלים בתוך הסעודה, נפסק להלכה שאין צריך לברך ברכת בורא נפשות, שכן ברכת המזון פוטרת אותם.

בישולי גויים

ארבעס שבושלו על ידי גוי, באופן שבושלו בכלים כשרים ושאינן בהם תערובת של מאכלים שאינם כשרים, מותרים באכילה, ואין בהם איסור של "בישול גויים", שכן אינם "עולים על שולחן מלכים" (דהיינו שאין דרך לאכול אותם כמנה עיקרית בתפריט של סעודות חשובות). וכן היינו נוהגים לקנות מהערכים בעיר העתיקה 'חמלי מלני', (המוכרים רגילים להכריז כך בקול לומר שאינם מוכרים קליפות בעלמא אלא החבילה מלאה בחומוס) שהם גרגירי חומוס רכים קלויים. והיו שנמנעו מלאכלם בגלל חשש מתולעים, אבל לא משום בישולי גויים, בפרט שרק חורכים ומהבהבים אותם מעט באור ולא נחשבים כבישול ממש.

דבר שטיבולו במשקה

לאילו הנוהגים גם כיום להצריך נטילת ידיים לפני אכילת דבר שטיבולו במשקה משבעה משקים, יש להשגיח שהארבעס יהיו יבשים לגמרי בעת אכילתם, או שיטלו את ידיהם לפני אכילתם.

אברהם. האות הראשונה והאחרונה של שמו – אם, אבל מחצית המילה – אב. ומספר אותיות שמו ארבע כחברון היא קרית ארבע, וה' הוסיף לאברם אות ה' שהיא סימן הנקבה בדקדוק, ואז נעשה בגימטריה רמ"ח, ונאמר עליו: ¹⁰⁶ "וַיִּרְדְּפֶם עַד חֹבָה". על פי חידת רבי אלעזר בן יעקב הבבלי.

ד. אם תשאלו לשמי, קחו לכם אברה ועופו בה לסוף עולם!

הפתרון: קחו את האותיות אברה, והוסיפו את האות האחרונה מתיבת עולם.¹⁰⁷

ה. מה מקור הביטוי הגיעו לעמק השוה?
"וַיֵּצֵא מֶלֶךְ סֹדִם לְקָרְאֵתוֹ אַחֲרַי שׁוּבוּ מֵהַכּוֹת אֶת פְּדֻלְעֶמֶר וְאֶת הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ אֶל עֲמֶק שׁוּהָ הוּא עֲמֶק הַמֶּלֶךְ".¹⁰⁸

ו. מי השלושה שנאמר עליהם הביטוי 'זקן בא בימים' / תשובה: אברהם, יהושע ודוד.¹⁰⁹

מנין הפסוקים בפרשה

מנין הפסוקים בפרשה קכ"ו, והסימן: נמלו.¹¹⁰ וכן: מְכַנְדְּבִי.¹¹¹ והוא היה מאותם שנשאו נשים נכריות ונפרדו מהם, ודומה הדבר כמו שלוט נפרד מאברהם.

מקום השבת

יחד עם תהליך היווצרותו של עם ישראל מאברהם ושרה, ובגלל מצות המילה שבפרשה, נוהגים לשורר במקום צבא המבטא אהבה טהורה, כיסופין, חשק ורצון, וחלק מהשירים לברית מילה הם במקום זה.
'אתה אהובי', 'יהי שלום בחילינו' (כנגינת השיר לבר מצוה 'יומא טבא', כפי ששרים יוצאי אר"צ. המנגינה הנפוצה יותר לשיר זה היא המנגינה הבבלית שבמקום מאהור). ויש את השיר 'יהלל לאל נורא' שמבקשים בו 'וזכור ברית יצחק בן אברהם'. (ב'שיר ושכחה השלם' עמוד 424). וכן השיר 'לי יה לי יה' (שם עמוד 429), ובו בקשה להתבשר בקרוב על הגאולה מאליהו הנביא ולהנצל מפראי אדם.

¹⁰⁶ בראשית יד, טו.

¹⁰⁷ מרבי אברהם מדינה. והסגנון מלשון הפסוק תהלים נה, ז: "מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה".

¹⁰⁸ בראשית יד, יז.

¹⁰⁹ בראשית כד, א: "וְאֶבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וְהָ בָרַךְ אֶת אֶבְרָהָם בְּפֶלֶא".

יהושע יג, א: "וַיְהִי־שָׁעַ זָקֵן בָּא בַּיָּמִים". ושם שוב עליו (יהושע כג, א): "וַיְהִי־שָׁעַ זָקֵן בָּא בַּיָּמִים".

מלכים א, א: "וַיְהִי־לֶךְ דָּוִד זָקֵן בָּא בַּיָּמִים".

¹¹⁰ המילה האחת לפני האחרונה בסיום הפרשה "נמלו אתו" – בראשית יז, כז.

¹¹¹ שם כהן בימי נחמיה, ראה עזרא י, מ. וב'מנחת שי' כתב – בספרים מדוייקים בכ"ף אחר המ"ם לא בבי"ת, וראיה גדולה לדבר, שהרי הוא סימן לפסוקי פרשת לך לך שהם קכו. ובחומש 'היכל הברכה' כתוב הסימן 'מכנדיב', וכנראה הוא בטעות דפוס, כי אין שם כזה.

אפשר לנגן קטעי תפילה מכמה שירי שבת שבבקשות, כמו: 'כי אשמרה שבת', 'מה נכבד', אודה לאל', ומשירים נוספים, כמו 'יחיש מבשר אבי אליהו הנביא', הוא מלאך הברית.

וכן השיר 'הוא אל יחיד' המתאים לאברהם אבינו, ראש וראשון לכל המאמינים.

יש גם שיר בלאדינו המתאים לפרשה: 'אברהם אבינו פדרה קרידו לוס דישראל'.

ולכבוד אמירת 'ברך עלינו' שהתחלנו לומר השבוע, אפשר לשורר את השיר 'שלמא שלמא' שנאמר בו 'גשמיכם יהיו בעתם'. (עמוד 436).